

Bufetada al patrimoni fotogràfic català

EL TEMPS

**Agustí Centelles (València, 1909-Barcelona, 1985), el gran fotògraf de la guerra civil, s'hauria im-
ginat que els seves fotos acabarien a Salamanca, com si les haguessin confiscades el 1939?**

Els hereus del fotògraf més estimat per la societat cultural i política catalana, Agustí Centelles, han decidit que el seu arxiu deixi el país.

La compra que ha fet el Ministeri de Cultura espanyol, d'amagat de la Generalitat de Catalunya, de l'arxiu fotogràfic d'Agustí Centelles (València, 1909-Barcelona, 1985), un dels més importants sobre la guerra civil i l'exili republicà, ha estat una bufetada a la política de preservació, conservació i divulgació del patrimoni fotogràfic català. I, segons la Comissió per la Dignitat, un menyspreu al poble de Catalunya, una burla a la memòria del poble de Catalunya, tenint en compte que el llegat es conservarà i s'exhibirà a Salamanca, justament al museu creat amb l'espoliació efectuada per les tropes franquistes en ocupar Catalunya.

La pèrdua del fons Centelles arriba just quan l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC) acabava d'equipar-se amb el dipòsit més modern de material fotogràfic de l'estat espanyol, i dels més moderns d'Europa, amb un control de temperatura i humitat molt sofisticat, superior al dels dipòsits de material imprès. I quan la política d'adquisició, conservació i catalogació de fons de professionals de la imatge acabava de donar els primers resultats importants.

També arriba quan feia poc que Agustí Centelles havia estat objecte de diverses exposicions i edicions, muntades amb el suport de les màximes entitats i institucions culturals i polítiques catalanes. Centelles ha estat el fotògraf més ben tractat a Catalunya d'ençà que la fotografia té consideració d'obra artística i documental.

Quan els hereus del fotògraf, Octavi i Sergi, deien, per excusar-se, que havien venut l'arxiu a Madrid per culpa de l'actitud displicent del conseller de Cultura s'oblidaven de recordar que Joan Manuel Tresserras i Gajau signava, amb un altre historiador de la premsa, Francesc Espinet i Burunat, el pròleg, datat el març passat, del llibre d'Agustí Centelles *La maleta del fotògraf* (Destino, maig del 2009), volum que reproduïx un recull de les fotos que Centelles va

fer al camp de concentració francès de Bram.

Els professors Espinet i Tresserras han impulsat, des de la Facultat de Ciències de la Comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona, l'estudi i la divulgació de l'obra de Centelles. Espinet dirigeix la tesi que Teresa Ferré, comissària de l'exposició del centre Art Santa Mònica de Barcelona ("El camp de concentració de Bram, 1939", fins el 10 de gener), prepara sobre el fotògraf, i anteriorment ja li havia dirigit la tesina, feta sobre el mateix fotògraf.

Gràcies a l'interès per Centelles sorgit de la Facultat de Ciències de la Comunicació i, en concret, dels professors especialitzats en història de la comunicació, com ara Espinet i Tresserras, i de l'estudiosa Teresa Ferré, es va poder valorar com calia la maleta del camp de concentració de Bram, durant anys desada, i sense ser estudiada.

Menyspreu a l'ANC. "És la cosa que més m'ha dolgut del cas, que a l'ANC les condicions de conservació del delicat material fotogràfic –molt afectat pel pas del temps si les condicions ambientals no són òptimes– són molt superiors a l'arxiu de Salamanca", ens diu Ramon Alberch, responsable de la sots-direcció general d'Arxius de la Generalitat de Catalunya. Les obres es van enllestir el 2008 i han costat més d'un milió d'euros.

La política del Departament de Cultura d'incorporar arxius d'imatges és decidida. Aquests darrers anys, s'hi ha incidit especialment, diu Alberch. Es fa a través de l'ANC, però també a partir dels arxius comarcals, que es dediquen a recuperar els arxius dels fotògrafs locals i els privats. En molts casos, ja s'han fet exposicions i edicions per donar a conèixer els fons d'imatges incorporats i catalogats.

Història del fotoperiodisme. Els fons personals de fotògrafs que han entrat a l'ANC compten amb figures de primer ordre del periodisme fotogràfic, amb una llarga trajectòria professional, com ara els de Gabriel Casas, Josep Maria Sagarra i Plana, Colita, Nicolás González Albiach,

L'Arxiu Nacional de Catalunya compta amb sistemes de conservació de fotos més bons que Salamanca

Juan Antonio Sáenz Guerrero, i els de la nissaga dels Brangulí, o bé alguns altres de no tan coneguts, perquè provenen de fora de Barcelona, però que són, en molts casos, igualment importants. Hi poden haver entrat a través de donacions i adquisicions, o bé en forma de dipòsit.

Ara com ara, el fons més espectacular és el dels Brangulí. La seva immensa obra constitueix un capítol imprescindible del fotoperiodisme barceloní del segle XX.

La nissaga és formada pels fotoperiodistes Josep Brangulí i Soler (l'Hospitalet de Llobregat, 1879-Barcelona, 1945) i els fills Joaquim Brangulí i Claramunt (Barcelona, 1913-1991) i Xavier Brangulí i Claramunt (Barcelona, 1918-1986).

El pare es va iniciar com a reporter de premsa el 1899, i el 1910 va incorporar-se a *La Vanguardia*. Joaquim va treballar a diversos diaris abans de la guerra i, posteriorment, al *Diario de Barcelona*, fins a la jubilació, el 1980. La seva primera activitat professional va ser un reportatge de la Volta Ciclista a Catalunya, el 1932. I Xavier va treballar bàsicament al *Noticiero Universal*.

El fons Brangulí adquirit als hereus per l'ANC el 1992 consta de més de 600.000 imatges. Hi ha negatius sobre vidre i negatius plàstics, en blanc i negre i color.

Les imatges abasten vuitanta anys de la història social, cultural, esportiva i política del país. La riquesa del fons, la qualitat i el bon estat de conservació en fan un dels millors de l'ANC.

El fons d'imatges es completa amb un arxiu bibliogràfic important, integrat per una cinquantena de monografies publicades principalment durant la primera meitat del segle XX, com també alguna publicació dels segles XVIII i XIX.

Formaven part de la biblioteca personal dels fotoperiodistes, especialitzada en tractats de fotografia.

L'arxiu fotogràfic de la família Brangulí es conservava a la casa familiar del carrer de Miquel dels Sants Oliver, al barri dels periodistes en què també vivia el fotògraf Josep Maria Sagarra i Plana (Sarrià, 1894-Barcelona, 1959).

Fons Sagarra i Plana. El fons Sagarra i Plana, adquirit als hereus

CENTELLES

Republicans espanyols al camp de concentració de Bram. Fotografia de Centelles.

el 2002, és format per unes 25.000 imatges, entre positius i negatius. No és el fons sencer, perquè havia quedat malmès en part o s'havia dispersat.

El 5 de maig del 2005, la Generalitat va exercir el dret de retractació per la compra d'un lot de cinquanta fotografies de Sagarra en una subhasta de la casa Soler i Llach, que es van incorporar al fons del ANC.

Sagarra i Plana és autor destacat de la crònica gràfica de la societat catalana del primer terç de segle XX. Fou fotògraf de la Generalitat i durant la guerra civil va ser el fotògraf titular de *La Vanguardia*.

Després de la guerra fou depurat, li negaren el carnet i no el readmeteren al diari. Va col·laborar esporàdicament a l'agència Efe i a la revista *Hola*.

Gabriel Casas. A través de dues donacions, signades els anys 1995 i 2001, el fons Gabriel Casas (Barcelona, 1892-1973) va entrar a l'ANC seguint la voluntat de l'autor expressada abans de morir-se.

Consta de 20.600 imatges, i es

La històrica foto dels pares de Josep Pernau, i avis de Gabriel Pernau.

Els fills de les víctimes retratades per Centelles consideren que les fotos no són patrimoni exclusiu dels hereus

completa amb documentació textual en paper: carnets, diaris, revistes, catàlegs i llibres de fotografia.

Entre el 1929 i el 1939, Gabriel Casas va produir un gran nombre de reportatges d'altíssima qualitat publicats en revistes i diaris.

El fotògraf és molt conegut per les excel·lents fotografies de la revista *Imatges* i també pels seus històrics retrats de les grans personalitats de la societat cultural i política de la República, molt reproduïts, especialment els dels escriptors i periodistes Josep Maria Planes i Josep Maria de Sagarra.

Després de la guerra va dedicar un històric reportatge fotogràfic a Josep Pla publicat a la revista *S'Agaró*, que va ser recuperat pel Col·legi de Periodistes de Catalunya arran de l'exposició dedicada a l'escriptor el 1991.

Inhabilitat per no haver-se adherit als principis del *Movimiento*, les darreres dècades es va centrar en la fotografia industrial i el retrat.

Més arxius. El fons Bert i Claret va ser adquirit als hereus el 1995 i és notable. Consta d'un es 150.000 imatges.

És integrat pel material gràfic de Ramon Claret i Artigas (Sant Pere de Ribes, 1887-Barcelona, 1965) i el seu soci Joan Bert i Vila (Barcelona, 1896-1974), membres de la generació pionera de fotoperiodistes a Catalunya.

Les imatges preses per aquests fotògrafs ofereixen una visió global de l'esport a Catalunya des de principi de segle fins als anys 70-80, atès que gairebé totes les modalitats esportives hi són representades.

Però, com és lògic, el futbol hi té una presència majoritària. La vida del Barça i de l'Espanyol s'hi pot reconstruir amb detall. Jugadors, entrenadors, tècnics, àrbitres, directius i periodistes hi són retratats.

L'arxiu també recull festes populars i religioses, esdeveniments importants com ara l'enterrament del president Macià, retrats d'autoritats

i personalitats, espectacles i imatges de Barcelona i de Catalunya.

De Colita, nascuda Isabel Steve, a Barcelona, el 1940, l'ANC disposa de 27.622 imatges, adquirides a l'autora el desembre del 2007. Corresponen als retrats que Colita ha fet al llarg de la seva trajectòria com a fotògrafa professional, de músics i cantants a escriptors i artistes.

El paisatge de Catalunya va ser retratat per Joan Tous i Casals (Barcelona, 1912-2003) al llarg de més de seixanta anys (1928-1992). El seu arxiu consta de 75.000 imatges i va ingressar a l'ANC el 2002, com a dipòsit temporal, tot esperant de formalitzar-ne l'adquisició.

Tous i Casals va ser un dels fotògrafs de les guies de Catalunya i de les illes Balears publicades per Josep Pla a Destino. Les seves imatges han estat consultades i utilitzades per professionals de l'arqueologia, l'arquitectura i la història.

Hi ha més fons fotogràfics destacats de l'ANC: els d'Andreu Tubau i Pirot (Hostafrancs, 1904-Barcelona, 1984), amb 4.452 imatges, dedicat a l'excursionisme, el paisatge i edificis notables, i donat el 2000.

El de Ramon Bladeres (Rambol), (Prats de Lluçanès, 1933-Sabadell, 1992), amb 21.000 imatges, donat el 1999, de gran valor geogràfic i etnogràfic.

O els fons dels fotoperiodistes barcelonins de la segona meitat del segle XX Juan Antonio Sáenz Guerrero i Nicolás González Albiach.

La reacció. Els fills d'Agustí Centelles van optar per l'oferta del Ministeri de Cultura espanyol perquè els semblava que prestava una atenció més especial que no la del Departament de Cultura al llegat del pare, format per més de 20.000 fotografies.

Arran de les crítiques rebudes, ara parlen de "linxament". I no ho volen fer directament, sinó a través del seu representant, Joaquín de Gasca, que molts consideren que va assessorar els

fills sense haver previst quin efecte produiria entre l'opinió pública la decisió de portar el fons a Salamanca.

Tampoc no han pensat què hauria decidit el pare.

I no han pensat si l'estima i la dedicació que la societat cultural i institucional catalana ha dedicat aquests darrers anys a la memòria d'Agustí Centelles –cosa que s'ha traduït en uns ingressos econòmics considerables– pot quedar afectada.

Els hereus han considerat finalment que Madrid ha ofert més que la Generalitat, incloent-hi la projecció internacional.

Però no han vist que el debat que se suscitaria no seria entre l'habilitat del ministeri i una hipotètica desídia o incompetència del conseller de Cultura de la Generalitat de Catalunya, sinó entre Madrid/Salamanca i Catalunya, una autonomia que té aparents competències plenes en l'àmbit cultural. Tenint en compte, a més, que les imatges són bàsicament de persones i paisatges catalans.

La foto dels Pernau. Això ho té en compte, per exemple, Gabriel Pernau, nét dels protagonistes d'una de les imatges més conegudes i reproduïdes d'Agustí Centelles sobre la guerra civil, aquella en què es veu una dona plorant amb el cadàver del seu home, a Lleida, víctima d'un bombardeig, Són els pares del periodista Josep Pernau.

En una carta publicada a *El Periódico de Catalunya* el dia 3 prop passat, Gabriel Pernau escriu que, sense valorar si els fills d'Agustí Centelles estan legitimats o no per comerciar amb el llegat del seu pare, “per la meua part, la meua família i jo hem hagut d'acceptar que, més enllà del dret a la imatge i a la intimitat –i al dolor que ens causa veure-la reproduïda infinitat de vegades en publicacions de tota mena–, aquella fotografia hagi esdevingut un símbol i hagi passat a formar part del patrimoni històric comú”.

Per això, “m'hauria agradat que Sergi i Octavi Centelles ho haguessin tingut en compte a l'hora de decidir el destí del fons que van heretar”.

La conclusió de Gabriel Pernau és clara: “Moltes de les fotos que Agustí

Fotografia de Centelles a uns refugiats de la guerra civil.

Centelles va fer fa més de setanta anys no són avui dia només seves. També són una mica nostres. Són de tots.”

Un patrimoni català col·lectiu. Això mateix pensa Josep Cruanyes, portaveu de la Comissió per la Dignitat.

“Els familiars de les persones retratades per Centelles estan indignats

de pensar que les imatges es penjaran a Salamanca”, ens diu.

El fons Centelles, considera Cruanyes, és un patrimoni català col·lectiu. “Aquest arxiu –diu– no és un simple arxiu fotogràfic, forma part de la memòria gràfica de la guerra i de l'exili, del salvament de la memòria. I, per tant, qualsevol decisió sobre el futur de l'arxiu no es pot separar d'aquestes

consideracions. L'arxiu no podia sortir de Catalunya. Ha de quedar-se al lloc on es van fer les imatges.”

La crítica de la Comissió per la Dignitat s'adreça en primer lloc al Ministeri de Cultura espanyol.

“Si el ministeri considera que és de tots els espanyols, no pot discriminar Catalunya. És una actitud injustificable”, diu.

El fet que el ministeri el porti a Salamanca, “és un absolut menyspreu al poble de Catalunya, i a les víctimes de la guerra civil”, perquè, a més, es produeix quan la directora del museu de Salamanca posa bastons a les rodes al retorn dels documents acordat”.

Josep Cruanyes afirma, contundent, que “el procés de restitució dels documents sofreix un procés d'obstaculització per la directora de l'arxiu”.

Per tot això, el portaveu de la Comissió per la Dignitat veu en el cas un acte de revenja per l'acord de restituir els documents confiscats.

I, a més, un acte per a maquillar allò que és un arxiu de guerra, de repressió, utilitzant les víctimes de la repressió, des d'Agustí Centelles ma-

La Comissió per la Dignitat afirma que l'arxiu de Salamanca fa un acte de revenja amb la compra del fons

teix fins a les persones que apareixen a les imatges.

Òmnium Cultural. Òmnium Cultural coincideix amb la Comissió per la Dignitat. Considera que la compra de l'arxiu d'Agustí Centelles per part del Ministeri de Cultura espanyol és una “intromissió competencial” i un episodi més “especialment flagrant de l'ús espuri dels recursos del ministeri”.

Per a l'entitat, el Ministeri de Cultura espanyol ha competit “directament i secretament” amb Catalunya i ha dilapidat els recursos públics “en un cas evident de deslleialtat institucional”. Per això, Òmnium Cultural reclama “que els recursos espoliats als catalans no siguin utilitzats contra els interessos de Catalunya” i demana la supressió del ministeri espanyol.

Sobre l'actitud dels fills, Josep Cruanyes considera que no tenen raó quan diuen que Centelles ha estat més reco-

negut a Madrid, només pel fet que li van donar un premi en vida. La gran quantitat d'exposicions i edicions ho desmenteix.

I, diu Cruanyes, si es pensen que fins ara s'havia considerat un fotògraf local i ara, gràcies al suport del ministeri espanyol, tindrà més projecció, és que considera provincians els catalans.

La decisió dels fills Centelles ha estat una sorpresa per a les persones que més han fet per divulgar la seva obra, com ara el professor i historiador Francesc Espinet. “No m'ho esperava gens”, ens diu. “Seguia les exposicions i el fons Centelles a través de Teresa Ferré, perquè li dirigeixo la tesi, i Teresa Ferré, sorpresa com jo, va ser la persona que va aconseguir que es publicqués el *Diari d'un fotògraf*”. Ara bé, Espinet ofereix una dada: “Mai no han cedit res si no és cobrant.”

Lluís Bonada

Trossos i mossos

Alfons Llorenç

161

161 llums. De cap a cap d'una terra, que volem lliure, s'encendran cent seixanta-una llumeneta; totes refulgents de dignitat. És llarga la fosca: “La nit és llarga la nit” (Raimon). L'anhel, constant: “Que vinga, que vinga, que vinga la llum!” Una llarga espera –“com l'alba ens ha trigat, com és llarg d'esperar” (Espriu)–, però arribarà una plenitud nova: “Un alçament de llum en la tenebra.” Tremoloses animetes casolanes ballant damunt màgic oli i sagrada aigua, dins d'un greàlic got, amagades a la llar, bressolant esperits

familiars dels qui “han viscut per salvar-nos els mots, per retornar-nos el nom de cada cosa”, prendran cos col·lectiu, es manifestaran a les places, encarnaran la llum de la pàtria renascuda.

Els qui ens diuen que no tenim nació, que la nostra és la d'ells, ens volen donar per pàtria un sepulcre fosc. La foscor és el mal, el caos, la nit, la son, la mort. La llum és la vida. Donar a llum és nàixer, fer la llum és crear. Des dels més fondos aljubs ens puja un didalet de veu vella de la terra que identifica la llum com a inici diví de l'univers: “Déu digué: ‘Que hi hagi llum.’ I hi hagué llum [...] i separà la llum de les tenebres” (Gn. 1, 3-4). En la fosca no es pot viure; només s'espera l'aurora, el dia, la claror, la resurrecció; els malvats s'acreixen en la nit i la tenebra; per als vivents és el sol resplendent.

161 llums irradiaran resplendor de nació i calor de país. 161 flames d'esperança, llànties ardents, esperant novella albada, en el dia de l'esperança del sol

161 flames d'esperança.

que renaix en el solstici imminent, la festa del 13 de desembre a santa Llúcia (“Santa Llúcia, la bisbal,/ tretze dies d'aquí a Nadal”). Una festa que recorda la història i la llibertat, la sobirania i la germanor amb Sicília, i la victòria de la saviesa sobre la ignorància, de la llum sobre les tenebres: “Santa Llúcia, escurça la nit i allarga el dia.”

Periodista